

שיעור ראשון – עפר מן האדמה

מטרת השיעור: התלמידים יחושו את המשמעות של היותנו עשויים מעפר, מן האדמה.

כל תלמידה מקבלת חופן של אדמת חוואר ומים. יושבים מסביב וקוראים בקול כמה פעמים את המחצית הראשונה של פס' ז בפרק ב' בספר בראשית :

"ויצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה..."

הנחיה: לערבב את המים עם האדמה, ללוש ולחוש. כעשר דקות בשקט.

מליאה – מה התרגיל עשה לכן? (ביחס לגוף שלכן)

שומרים על הגושים לשיעור הבא!

1. בראשית א, כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ...

רש"י: ויברא אלהים את האדם בצלמו - בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר 'ותשת עלי כפכה' נעשה בחותם כמטבע העשויה ע"י רושם.

2. בראשית ב, ו-ז: וַיֹּאדָם יְעֹלָה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה: וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֹפָר מִן הָאֲדָמָה...

רש"י ואד יעלה - לענין ברייתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר:

הוספת הפסוקים של בריאת בעלי החיים. בראשית א' כ"ד – כ"ו:

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא אֶת הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בַּהֵמָה וְרֶמֶשׂ וְחַיֵּת אֶרֶץ לְמִינָהּ וְיִהְיֶה כֵן.

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיֵּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת כָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינָהּ

"...

• מהו הביטוי החוזר בפסוקים?

• מה המשמעות לכך בהקשר של יצירת בעה"ח?

• מה ההבדל בין שלבי יצירת האדם לשלבי יצירת החיות?

מקורות לחידוד ההבדל בין יצירת האדם ליצירת החיות:

הרב מ"א עמיאל, הגיונות אל עמי, פרק סה: אדם הראשון ותכונותו

"ויקרא האדם שמות" ... לכל הבריות אשר על פני האדמה היו לו שמות נאים, ואילו בעד עצמו מצא דוקא שם שכזה המוריד ומשפיל אותו עד לעפר ממש, "לוי ראוי להקרא אדם שנבראתי מן האדמה". אבל באמת, האם רק מן האדמה הוא נברא,

הלא הקב"ה בעצמו מעיד עליו "ויפח באפיו נשמת חיים", והיה יכול לבחור לעצמו גם את השם נשמה? אלא שבמקום גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו, ובחר לעצמו דוקא את השם המעיד על שפלותו ופחיתותו.

כל בעלי החיים נבראו הגוף והנפש ביחד, שתכף יצאו לאויר העולם בנפש חיה, ואילו האדם נברא מקודם גופו לבד ורק אח"כ נפחה בו נשמת חיים. ועוד שבכל הברואים השתמשה התורה בלשון ארץ ובאדם בלשון אדמה, ואדמה כידוע היא במדרגה יותר נמוכה מארץ. כי בזה הראתה לנו התורה שבנוגע לגופו של האדם הוא הנמוך והשפל יותר מכל שאר הברואים.

ואמנם גם זה עצמו, שגופו נברא מחומר יותר נמוך מכל שאר בעלי החיים, הוא בא לשבח ולא לגנותו, כי דוקא מחמת שהוא תכלית הבריאה ועליו להיות מעלה הניצוצות שנפלו בדומם צומח וחי על ידי שנכנעים לצרכיו לתת לו לחם לאכול ובגד ללבוש כדי שתהיה בו דעת לעבוד את ה'. בשביל זה מן התורך היה שימצא בו גם דומם ממש במובן היותר עב וגס, "עפר מן האדמה".

הייחודיות באדם (זכות קיום מעצם מציאותו, שליטה על נטיות, חשיבה והבעה, תאוות וריסון)

פירוש 'מאיר נתיב' לפרקי אבות, הרב מאיר להמן (הוצאת נצח תשמ"ב. ציטוט בדילוגים)

הקב"ה בורא העולם ורבון היקום, ברא את האדם בצלמו ונתן בו כח לשלוט על כל היצורים אשר על הארץ ובשמים. כאן נפער הבדל עצום בין האדם והבהמה. חיי הבהמות הדגים והעופות נתנו בידינו כדי להשתמש בהם ולנצלם לפי ראות עינינו. לא כן הוא הענין ביחסנו כלפי עמיתנו האדם. הזולת שואב את זכויותיו מעצם העובדה שהוא נמצא, אסור לקפח את חייו וחלילה לנגוע ברכושו או לפגוע בחרותו..

כאן לא מדובר על דמיון גופני ח"ו בין אלקים ואדם, אלא לדמות ברוח. ובנקודה זו ספון היתרון של האדם על יתר הבריות. גם לחיות יש תכונות נפשיות, אך יש הבדל עצום בין נפש האדם לנפש הבהמה. הנמר הוא עז, הכלב נאמן לאדונו, החתולה ביישנית, השועל פקח... אבל רק אצל האדם מקננים כל אלה התכונות בבת אחת ויכול הוא להיות נאמן ועז ופקח וביישן כאחד. זאת ועוד, יש באפשרות האדם להיות בעל העזה או זהיר, פקח או טפש, אוהב או שונא – בהתאם לנסיבות ועל פי הכרעתו האישית.. ואפילו יש בכוחו לדכא נטיות טבעיות שבו ולשלוט עליהם, כלומר על עצמו. כל האפשרויות האלה לא ניתנו לבהמה, המסוגלת להתנהג אך ורק בהתאם ליצרים שבה.

ואף זאת מותר האדם מן הבהמה, שהאדם מסוגל לחשוב באופן עצמאי ולהביש את מחשבותיו במילים, תכונה המאפשרת לו להביע ולהסביר לזולת את מה שהוא חושב, ואפילו אחרי מותו – אם הוא כותב את דבריו.

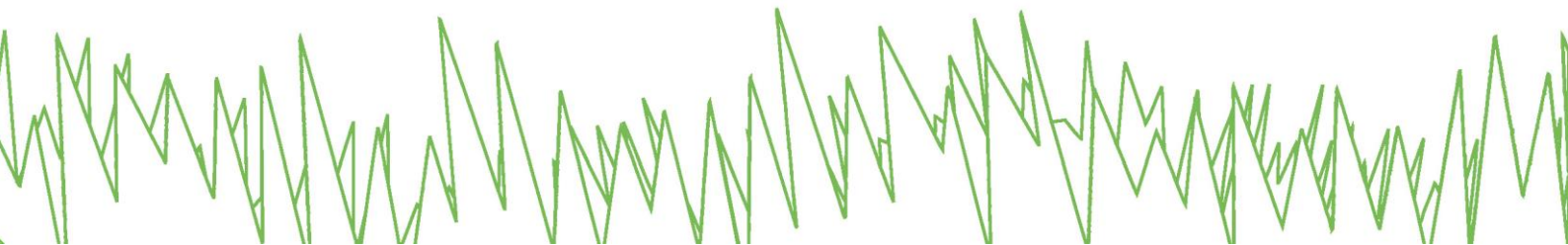
העמק דבר על בראשית פרק ב פסוק ז

(ז) עפר מן האדמה. קיבץ מכל חלקי האדמה עפר מזה המקום מעט ומזה מעט. ולא ככל בהמה וחיה. וכדאי בסנהדרין דל"ח א' אדם הראשון מכל העולם כולו והצבר עפרו. וטעמו של דבר שמשונה טבע האדם מכל בהמה וחיה שאינם יכולים לחיות אלא באקלים של כל בריה לפי טבעו. ובאותו אקלים הוא נוצר (וע' מ"ש להלן ו' י"ב) משא"כ האדם נוצר באופן שיהא יכול לחיות בכל העולם בין במקום היותר קר בין במקום שיותר חם וניזונים בכל אופן שהמקום גורם. ע"כ קיבץ הקב"ה עפר מכל חלקי האדמה. וכן יש הפרש במדות הנפש. דכל בריה יש לה כח הנפש מיוחד עז או חלש. החזק או הרפה. והאדמה שנוצר ממנה וגדל בה מגדלת אותו הכח. משא"כ האדם יש בו כל המדות כמ"ש להלן מקרא י"א והלאה. ע"כ כלל בו כל מיני אדמה:

פירוש רש"י הירש בראשית א, כז

ויברא אלהים את האדם בצלמו – לבושו הגופני של האדם הוא ראוי לאלקים והולם יעוד אלקי כך למדתנו התורה להכיר ולהעריך את כבודו האלקי של הגוף. ואכן, לא באה התורה רק לקדש את הרוח, אלא, בראש ובראשנה לקדש את הגוף. הנה

זה היסוד לכל מוסר אנושי: גוף האדם על כל יצריו וכוחותיו נברא בצלם האלקים ושומה על האדם לקדש את גופו כראוי ליעודו האלקי. אין לך דבר החותר תחת כל מוסר כאותו רעיון תעתועים המפצל את נפש האדם: הוא מודה בכבודה האלקי של הרוח ומורה לה להתעלות לעולמות עליונים, ואילו לגוף הוא מרשה שרירות משולחת רסן, להתהולל כבהמה בכיעור החושניות, ולגאוני הרוח אף יעניק חנינה מיוחדת על כל שחיתות מסורית של הגוף. לא כן ייעוד האדם כפי שנצטייר בתורת ה'. קדושת הגוף ושמירת צלמו האלקי הן יסוד מוסד לכל זיכוך מוסרי ותנאי לכל מעלה רוחנית. וככל שהרוח מבקשת להתעלות, כן גוברת הדרישה לקדושת הגוף.

שיעור שני – ויפח באפיו נשמת חיים

מחלקים לכל אחת את ה"גוש" שאותו יצרה בשיעור הקודם. כל אחת מחזיקה ביד את שלה.

סבב ראשון: מה יש לך להגיד לגוש שלך? (בהשאלה שזהו הגוף)

משלימים את הפסוק מהשיעור הקודם:

" וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה

ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה"

סבב שני: מה עושה לנו השלמת הפסוק לגוש העפר?

הגוף של האדם הוא הכי חומרי שיש, עפר לגמרי. המאמר שה' אומר בעשיית האדם אומר שה' בחר באדמה למרות שהיא נשאר אדמה. יש אדמה נבחרת. מתי נראית המשמעות של הבחירה באדמה הזאת? לאחר מכן, כשהקב"ה נופח באפיו של האדם נשמת חיים. לא אומר אלא נופח. אם כן האדם נברא בשני חלקים: עפר נבחר, ונפיחה של הקב"ה. לעומת זאת הבעלי חיים שהם נבראו במאמר גם הגוף וגם הנפש ביחד, אבל אין בהם נפיחה אלא מאמר בלבד. מה יוצא אחר כך מהאדם? כתוב אחר כך "ויהי האדם לנפש חיה" ומתרגם אונקלוס "לרוח ממללא". האדם הופך להיות מדבר.

מה זה אומר לנו, בחיי היום יום שלנו? קודם נחלק בין אמירה לדיבור. כשהקב"ה אומר משהו נוצרים אוביקטים. כשהוא אומר שיהיה אור נעשה אור וכן הלאה. בדיבור יש שניים. הקב"ה מדבר עם האדם והאדם מדבר עם ה'...

אדם חי בשני קטבים: הוא חי מזה שהוא עפר, וחי מזה שהוא אלוקות. וזה מתבטא בנושא התקשור בין אחד לשני, הוא חי מזה שהוא מתייחס לעצמו כאל אישיות ואל הזולת כנטול אישיות, כעפר, ותוך כדי זה יש לו גם הבנה בדיוק הפוכה, שהוא עפר והשני אישיות, שמזה נולד הדיבור.

תרגיל בשפת הגוף (ללא דיבור)

כיוון שנשמת החיים נמצאת בתוך הגוף, היא מאפשרת לגוף לנוע, לחוש להתבטא גם לפני קומת הדיבור.

כל בת מקבלת משימה לבטא בשפת הגוף מסר לקבוצה.

א. הקבוצה תזהה מה הגוף אומר

ב. ברמה גבוהה יותר בנות יענו לאותה בת בשפת הגוף בלבד.

כגון: הביעי כלפי הקבוצה רצון לעזרה, הביעי כלפי הקבוצה השתתפות בשמחה, הביעי כלפי הקבוצה את קורותיך

היום, הביעי בפני הקבוצה שאיפות לעתיד ועוד

שיעור שלישי – חביב אדם

עובדת היותנו "צלם אלוקים" מחייבת אותנו בכמה מישורים.

המישור הראשון הוא שמירה בסיסית על הגוף שלנו.

המישור הנוסף הוא שמירה וכבוד לצלם האלוקים של הזולת.

השיעור יתחלק לשני חלקים

חלק ראשון: משימות ולימוד הקשורים לשמירה על הגוף שלי שנברא בצלם אלוקים

התלמידות מעלות אפשרויות והמורה כותבת על הלוח:

כגון: אכילה נכונה, התעמלות, מקלחת, שמירה על בריאותו ושלמותו, מנוחה נכונה, מימוש עצמי, שמירה על המשקל,

חלק שני: משימות ולימוד הקשורים לכיבוד הזולת שנברא אף הוא בצלם אלוקים

הקשבה, כיבוד רצונותיו, לא לפגוע בגופו,

בסוף כל חלק: הביאי דוגמא שבה את פוגעת בגופך שנברא בצלם והיית רוצה לתקן

הביאי דוגמא שבה את פוגעת בזולת שנברא בצלם, והיית רוצה לתקן.

התכנית המקורית של ה' ביחס לבריאת האדם היתה **בראשית א' כ"ו – כ"ז:**

"וַיֹּאמֶר אֱלֹקִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדֹמֹתֵנוּ... וַיְבָרֵא אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְם אֱלֹקִים
בָּרָא אוֹתוֹ..."

מה המשמעות של צלם אלוקים שנכנס לתוך הגוף שלנו, לתוך גוש האדמה?

פירוש רש"ר הירש בראשית א, כז

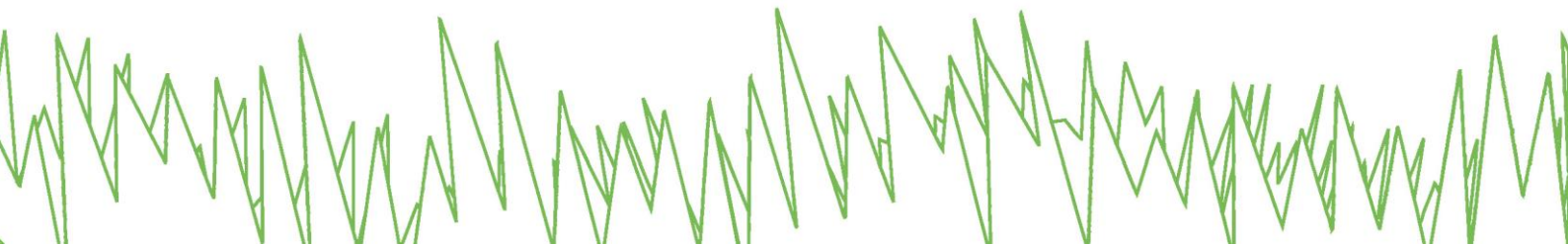
ויברא אלהים את האדם בצלמו – לבושו הגופני של האדם הוא ראוי לאלקים והולם יעוד אלקי. כך למדתנו התורה להכיר ולהעריך את כבודו האלקי של הגוף. ואכן, לא באה התורה רק לקדש את הרוח, אלא, בראש ובראשנה לקדש את הגוף. הנה זה היסוד לכל מוסר אנושי: גוף האדם על כל יצריו וכוחותיו נברא בצלם האלקים ושומה על האדם לקדש את גופו כראוי ליעודו האלקי. אין לך דבר החותר תחת כל מוסר כאותו רעיון תעתועים המפצל את נפש האדם: הוא מודה בכבודה האלקי של הרוח ומורה לה להתעלות לעולמות עליונים, ואילו לגוף הוא מרשה שרירות משולחת רסן, להתהולל כבהמה בכיעור החושניות, ולגאוני הרוח אף יעניק חנינה מיוחדת על כל שחיתות מסורית של הגוף. לא כן ייעוד האדם כפי שנצטייר בתורת ה'. קדושת הגוף ושמירת צלמו האלקי הן יסוד מוסד לכל זיכוך מוסרי ותנאי לכל מעלה רוחנית. וככל שהרוח מבקשת להתעלות, כן גוברת הדרישה לקדושת הגוף.

מהו רעיון התעתועים המובא בפירוש הנ"ל?

ויקרא רבה לד, ג

ד"א וכי ימוך הה"ד (שם יא) גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן לרחוץ בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא אמר להם הן מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקסיות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב (בראשית ב) כי בצלם אלהים עשה את האדם.

מהי המצוה אותה מלמד הלל הזקן את תלמידיו לקיים?

שיעור רביעי - שליחות

משמעות ה"צלם אלוקים" שבנו בתכונות מופשטות

"נעשה אדם בצלמנו כדמותנו..."

שלב ראשון: איזה תכונות או יכולות מופשטות יש באדם שהן כצלם אלוקים:

דברים שבהם יש לנו כוחות "כמו" לה? סבב על פי חשיבה עצמאית

שלב שני: כל זוג מקבל מקור ללמוד¹, ומביא למליאה את המסקנה, את הכח עליו מדובר במקור שקיבל.

מקור מס' 1: הרס"ג בפירושו לתורה 2 (בר' א, כו) כותב: "בצלמנו כדמותנו" - שליט" וכן "בצלמו" - שליט בראו", ומקורו במדרש (תנחומא): "מהו 'בצלמו', שיהא הוא שליט למטה כמו שאני שליט למעלה". שלטון זה מפורש בתורה: "ורדו בדגת היום ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (בר' א, כח). ובתהלים (ח ו-י): "מה-אנוש כי-תזכרנו ובן-אדם כי תפקדנו. ותחסרהו מעט מאלוקים וכבוד והדר תעטרהו. תמשילהו במעשי ידיך, כל שִׁתָּה תחת-רגליו, צִנָּה ואלפים כָּלֵם וגם בהמות שדי. צפור שמים ודגי הים עֲבָר אורחות ימים".³

הממשלה הזאת מפורטת יותר ברמב"ן (בר' א, כח) בפירוש הביטוי "וכבשה": "נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים ובכל זוחלי עפר, ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחושת". ועל הביטוי "וכבוד והדר תעטרהו" הוא כותב: "והוא מגמת פניו בחכמה ובדעת וכשרון המעשה". וברד"ק (שם): "כי הממשלה תהיה לאדם בברואים בכח שני חלקיו: בכח השכל לחשוב מחשבות איך ירדה בהם ובכח הגוף בתבונת ידיו שנעשו בתבונה נפלאה לעשות בהם כל מלאכת מחשבת".

כלומר, השלטון והרדייה של האדם בכל הנמצאים בעולם מטרתם יצירת יצירות חדשות. אם כן, האדם הוא שליט בעולם, ומנצל את שליטתו לשם בריאה ויצירה.

לשיטה זו מובן מאוד מדוע דווקא תכונה זו של שלטון נקראת "צלם אלוקים" - מפני שהאלוקים שליט בעולמו, ולפיכך תכונת השלטון בעולם שיש באדם ניתנת להיקרא "צלם אלוקים". ואם נפרש שאותו שלטון הוא לשם יצירת חדשות הרי שהביטוי הראשון שהתורה מספרת על האלוקים הוא שברא את השמים ואת הארץ. ולכן, הכושר האנושי ליצור יצירות חדשות (אמנם "יש מיש" ולא "יש מאין") הנובע מכוח הרדייה בכל הקיים בעולם, יכול להיקרא "צלם אלוקים".

הרב סולובייצ'יק בספרו "איש האמונה הבודד" מרחיב את הגישה הזאת, וכך הוא אומר שם (הציטוט בדילוגים):

אין ספק שהמושג צלם אלוקים שבתאור הבריאה הראשון בתורה, מתיחס אל כישרונו של האדם היוצר, דמיונו של האדם לאלוקים מתבטא בשאיפתו וביכולתו של האדם להיות יוצר. האדם הראשון שנברא בצלם אלוקים נתברך בתנופה רבתי לפעילות יוצרת ובכוחות כבירים לשם הגשמת מגמה זו. והכח הבולט ביותר הוא השכל האנושי המסוגל לעמוד מול העולם החיצוני ולחקור את פעולתו המסובכת. מה מגמתו של האדם הראשון? מהי התכלית שלקראתה הוא מאמץ את עצמו ללא הרף במאמץ עצום? ברור כי התכלית היא התכלית אשר הציב ה' לפניו, להיות אדם, להיות הוא עצמו. האדם הראשון רוצה להיות אנושי לגלות את זהותו, ומה היא זהותו? היצירה, אבל הוא לא רק תאורטיקן יוצר, הוא גם אסתטיקן יוצר, הוא מעצב אידאות, הוא יוצר את היופי, הוא נהנה מיצירותיו השכליות והאסתטיות, הוא מגלה כח יצירה בתחום החוק,

¹ המקורות לקוחים ממאמרו של הרב סבתו, "בצלם אלוקים עשה את האדם" בסיס לתכנית חינוכות-יהודית

בעשותו כל אלה משתדל האדם הראשון למלא את התפקיד שהוטל עליו על ידי בוראו 'ומלאו את הארץ וכיבשוה' (ברי' א, כח)

לדעה זאת, תכונות השלטון והיצירה טמונות בכל אדם, שהרי כל אחד נברא בצלם אלוקים, אלא שהן ניתנות לפיתוח או לניווט. ואם כן, אדם הרוצה לגלות ולפתח את צלם האלוקים שבו, עליו לחשוף בתוכו את הכוחות היצירתיים ולפתח אותם. וכפי שכתב הרב סולובייצ'יק, המושג "יצירה" הוא רחב, החל ממושגים פיזיים ("לעקור נטוע ולחצוב נחושת") ועד יצירה בתחומי החוק והאמנות וכיוצא באלה. השמחה שהיצירה מעניקה לאדם נובעת מכך שאם הוא מנצל את מה שסביבו כדי ליצור ולברוא דברים חדשים, הוא מממש את עצמו בתכונה הפנימית ביותר שלו, שעליה נאמר "ותחסרהו מעט מאלוקים".

פסקה

מקור מס' 2: הרמב"ם סובר שצלם אלוקים שבאדם הוא השכל. וכך הוא כותב (מו"נ 4 ח"א פ"א): "נעשה אדם", נעשה את צורת המין האנושי אדם בעל השגה שכלית, ומפני ההשגה הזאת השכלית נאמר בו 'בצלם אלוקים ברא אותו'. וכמו-כן בהלכות יסודי התורה (פ"ב, ה"ב): "נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו הא-ל. והדעת היתירה המצויה בנפשו של האדם היא צורת האדם השלם בדעתו. ועל צורה זו נאמר בתורה: 'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו' והיא הדעה שהיא צורת הנפש" ועוד כתב במו"נ: "השכל אשר השפיע הא-לוה על האדם הוא שלמותו האחרון. הוא אשר הגיע לאדם קודם מרותו, ובשבילו נאמר בו שהוא בצלם אלוקים. ובגללו דיבר אתו וצוה אותו וזה היה נמצא בו על שלמותו ותמותו".⁵

ברור מדוע הרמב"ם רואה בהשגה השכלית את התכונה המיוחדת של האדם, אבל מדוע היא נקראת "צלם אלוקים"?

פרופ' אבן שמואל בהקדמתו למהדורתו למורה נבוכים מסביר (הציטוט בדילוגים, בקיצורים ובשינויים קלים):

חידושה הגדול והמכריע של היהדות הוא התפיסה שניתן לה מבע ברור בפרק הראשון בתורה. 'ויברא אלוקים את האדם בצלמו'. כנגד תפיסתה של המיטולוגיה הקדומה ושל המדע המאוחר שהאדם אינו אלא מין אחד בסוג בעלי החיים, מפותח יותר, מושלם יותר, היהדות הכריזה לא כי, האדם סוג לעצמו, שעם כל היותו דומה לסוג החי הוא שונה ממנו מכל וכל. האדם הוא צלם אלוקים. מה מיחד את האדם? מה קובע את מקומו בסולם המציאות? מה עושהו למה שהינהו? השכל. מה יחוד יש בשכל האדם? הסתכלות יסודית מביאה אותנו להכרת סימן היחוד של השכל, והוא החרות. החושים קשורים בכלים. הדימיון קשור ברשמי החושים. לא כן השכל. בלי כל קשר עם עולם הדברים המוחשים, עם החושים, עם אברי הגוף, עם הדימיון, עם הרצון - הוא פועל את פעולתו בחופשיות כבן חורין. ועל כן הכרתו מיוחדת במינה וחדשה בעולם המציאות. ובה מותר האדם. רוחניותו של השכל, אי תלותו בגוף, בכליו ובאבריו, הם חידושו ויחודו, רוחניותו וחרותו. זהו מובנו העמוק של הסמל צלם אלוקים, כל היודע סוד מהות האדם מתקרב אל הכרת מציאות האלוה. המודה בייחודו של האדם יתקרב אל ההודאה באחדות האלוה (עמ' לה-לו).

בהמשך הוא כותב שהשכל מכיר את מגבלותיו ומוכרח בסופו של דבר לפנות גם אל הנבואה אבל הוא הייחוד של האדם.

לדעת פרופ' אבן-שמואל, הנקודה שמייחדת את השכל היא היותו מופשט. בחושים ובדימיון קשור האדם תמיד לעולם המציאות, אבל השכל יכול להגיע למסקנות מופשטות שאינן תלויות במציאות ואף כאלה שנראות כסותרות אותה, ולכן יכול השכל להגיע להכרת הא-לוה מפני היותו רוחני ובלתי תלוי. מטעם זה ראוי שהשכל ישלוט בשאר החושים והכלים של האדם, מפני שכולם תלויים במציאות ואילו הוא בלתי תלוי.

היותו של השכל מופשט-רוחני מאפשרת לקרוא לו "צלם אלוקים", שהרי האלוקים אינו גוף ואינו דמות הגוף. ואם כן, אדם המפתח את השגתו השכלית ככל יכלתו, מבטא את צלם האלוקים שבו.

פסקה

מקור מס' 3: כותב הספורנו: "נעשה אדם כדמותנו, בקצת ידמה האדם לא-ל יתברך הפועל בבחירה. אמנם בחירת הא-ל יתברך היא לעולם בידו, לא כן הבחירה האנושית". וה"משך חכמה" כותב "הצלם האלוקי הוא הבחירה החופשית. בלתי טבע המכרית, מרצון ושכל חופשי וזהו נעשה אדם בצלמנו", נניח מקום לבחירת האדם שלא יהיה מוכרח במפעליו ומחויב במחשבותיו. ויהיה בחירי חפשי לעשותו רק כאשר יחפוץ בהם".

כבר אמרו חז"ל: "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג, ע"ב). כלומר, יש לאדם אוטונומיה בתחום הבחירה החופשית, ולכן מתאים מאוד לקרוא תכונה זו שבאדם בשם "צלם אלוקים", שהרי זה התחום היחיד שהאדם איננו תלוי לחלוטין בשום גורם וכביכול אף לא באלוקים: "ואין לו מי שיכפהו, ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים" (רמב"ם, הל' תשובה, פ"ה ה"ב), ובה הוא דומה לאלוקים שהוא בלתי תלוי.

גם הרמב"ם (שפירושו ל"צלם אלוקים" שונה) כותב על הבחירה החופשית:

הוא שכתוב בתורה, הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, כלומר הן מין זה של האדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ומחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע (הל' תשובה פ"ה, ה"א).

ושם בהלכה ג' קורא הוא לבחירה "עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצוה", ומתאר את שלילת הבחירה החופשית כעונש חמור וחריג: "כשיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו - שמונעין ממנו התשובה"... (שם פ"ו, ה"ג).

לפי גישה זו, התכונה המהותית ביותר אינה היצירה או ההשגה השכלית, אלא האפשרות לבחירה חופשית בין טוב ורע. אדם שמאבד לחלוטין את כוח הבחירה שלו או אף מאבד אותה בתחומים מסוימים או בזמנים מסוימים, מאבד חלק מחייו. לדוגמא, מי שנתונים תחת השפעת סמים או שכרות או מי ששנו בעברה עד ש"הותרה לו", כל אלה אינם שולטים בעצמם לעתים, ובאותו זמן כוחות הבחירה שהם כוחות החיים שלהם, מה שנקרא "צלם אלוקים", נחלשים. יש לזכור שתכונה זו, כמו הקודמות לה, ניתנת לפיתוח או לניווץ. כל ספרי המוסר עוסקים בניסיונות לחזק את כוחות השליטה של האדם בעצמו. ככל שאדם יחזק את כוחותיו עד שיהא לצדיק המושל בעצמו בכל זמן ובכל תחום, ואף בעת של ניסיון, יבטא במלואו את צלם האלוקים שבו.

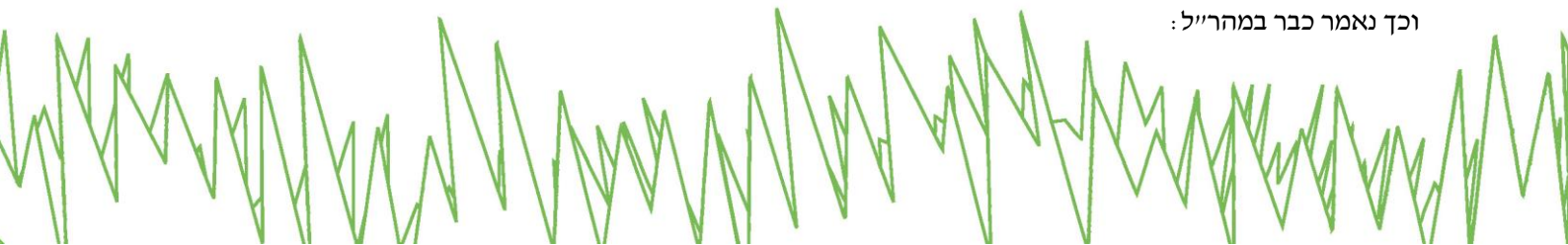
מקור מס' 4: בריאת העולם על ידי האלוקים היא נתינה מוחלטת. כלומר נתינה ללא קבלת תמורה, שהרי אלוקים אינו חסר דבר. ולכן כל השפע המושפע על העולם הוא בחינת חסד של אמת.

לפיכך יש הרואים דווקא בתכונה הזאת של חסד אמת ונתינה שלא לשם תמורה את התכונה הפנימית ביותר באדם, ועליה נאמר שהאדם נברא ב"צלם אלוקים". שכשם שהא-ל נותן ומשפיע על העולם בחסדו ללא שום תמורה, כך נטע תכונה זו כצלמו בדמותו באדם. ולכן אדם הנותן וגומל חסדים הוא החי, ואילו המקבל ואינו נותן הוא בבחינת מת.

כך כותב הרב דסלר בספרו "מכתב מאליהו":

כאשר ברא האלוקים את האדם עשהו לנותן ונוטל. כח הנתינה הוא כח עליון ממידות יוצר הכל ב"ה, שהוא מרחם ומטיב ונותן מבלי קבל דבר בתמורה וככה עשה את האדם, ככתוב: 'כי בצלם אלוקים עשה את האדם', כי יוכל לרחם להטיב וליתן (ח"א, עמ' 32).

וכך נאמר כבר במהר"ל:

שונא מתנות יחיה, כי מי ששונא את המתנות ראוי שיהיה בשביל זה חי, כי המקבל דבר מזולתו אין ראוי לו החיים, כי החי עומד בעצמו, ולפיכך אמרו כי העני נחשב כמת וזה מפני שאין לו החיים בעצמו כאשר הוא צריך לזולתו, ואין לו בעצמו החיים, אבל מי שהוא שונא מתנות, שהוא רוצה שיהיה עומד בעצמו מבלי שיקבל מאחר, ודבר זה הוא החיים, ולכן יקרא המעין שהוא נובע בעצמו ולא קיבל המים, מעין (מים) חיים, כי חיותו בעצמו ואינו מקבל המים (נתיב התורה, פ"ד).

לתפיסה זו משמעויות חברתיות וחינוכיות חשובות. אם רצוננו לחזק את כוחות החיים של אוכלוסיית זקנים, לדוגמא, טעות תהיה רק להעניק להם שפע, כיוון שאז אנו הופכים אותם למקבלים, וחייהם אינם חיים, אלא עלינו לתת להם הזדמנות ויכולת לתת לחברה ובזה נהפוך אותם ממקבלים לנותנים, ונוסיף להם חיים. הוא הדין בבנים, בחברים או בתלמידים; לא שפע המתנות שניתן להם ישפיעו עליהם חיים, אלא עומק האפשרויות שנוכל לפתוח בפניהם לתת לעולם הוא שייתן להם חיים.

פסוקים: ויש שטוענים שעיקרו של האדם הוא בכושר המיוחד שיש לו לאזן ולשלב בין שני עולמות, העולם הגשמי והעולם הרוחני, ואף שלא קראו לתכונה זו "צלם אלוקים", ראינו לנכון לצרף אותה. כך כותב בעל העקידה:

מקור מס' 5: ויש שטוענים שעיקרו של האדם הוא בכושר המיוחד שיש לו לאזן ולשלב בין שני עולמות, העולם הגשמי והעולם הרוחני, ואף שלא קראו לתכונה זו "צלם אלוקים", ראינו לנכון לצרף אותה. כך כותב בעל העקידה:

ויאמר אלוקים נעשה אדם בצלמנו, אמר כי אחר שברא ה' יתברך כל אלו הנמצאים העליונים והתחתונים והגבילים עליונים למעלה ותחתונים למטה, היה צורך לקיום אלו הנמצאות השפלות, שיקושרו בנמצאות העליונות כדי שיתאחד העולם כולו להיותו כאחד, מדבק קצתם לקצתם. כי הוא הראוי והנאות לכללות המושפע מבורא אחד. לזה היה בחכמתו יתברך לברוא את האדם בתואר הזה עצמו שעל החלק התחתון נאמר 'עפר מן האדמה', ולחלק העליון 'נשמת חיים, ומעתה לא יבצר ממנו מה שכיון בו ענין החיבור להיות העולם אחד, מודבק מקושר קצתו לקצתו. 6 (בראשית, שער ג, מאמר ח)

התכונה המייחדת את האדם מן העליונים ומן התחתונים היא היותו מורכב משניהם, ולכן ביכולתו לקשר בין שני העולמות ולהאיר את הכלים הגשמיים באור מהעולם הרוחני.

לפי זה, נמצא, שמי שרוצה לפתח את מהותו הפנימית, עליו לשכלל עד לשלמות את ההזנה ההדדית שבין שני העולמות שמהם הוא מורכב.

